

**Çocuk Hakları ve Mevsimlik Tarım Göçüne Katılan
6-14 Yaş Grubu Çocuklar**
Ertan Karabıyık
Kalkınma Atölyesi Yönetim Kurulu Başkanı

Giriş

Çocuk Haklarına dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş, 2 Eylül 1990'de yürürlüğe konulmuştur. Sözleşmeye göre devletler bu haklara saygı göstereceklerini beyan etmektedirler. Çocuk Haklarına dair Sözleşme en geniş uluslararası kabul görmüş ve katılımlı bir sözleşmedir. Türkiye bu sözleşmeyi 14 Eylül 1990'da imzalamış, Aralık 1994 de Meclisten geçirilerek yürürlüğe koymuştur.

1973 yılında ILO tarafından imzaya açılan İstihdamda Asgari Yaş Sözleşmesi 1991 yılında Türkiye tarafından onaylanmıştır. Bu sözleşmeye göre temel eğitimi bitirmemiş çocuklar çalışma yaşamına katılamamaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO); yıllardan beri çocuk işçiliğinin yasaklanması, çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve nihai olarak çocuk işçiliğinin kaldırılması ile ilgili olarak bir çok sözleşme ve tavsiye kararını kabul etmiştir.

ILO'nun 17 Haziran 1999 tarihinde kabul ettiği "Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Hakkında 182 sayılı Sözleşme" Türkiye tarafından 2001 yılında onaylanmış bulunmaktadır. Bu sözleşmeye göre, onaylayan her üye ülke acil bir sorun olarak kötü şartlardaki çocuk işçiliğinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını temin edecek ivedi ve etkin önlemleri almayı kabul etmiş sayılmaktadır.¹ Mevsimlik gezici tarım işçiliği de bu kapsamda değerlendirilmekte olup, gezici tarım işlerinde 18 yaş altı çocukların çalıştırılmasının yasaklanması gerekmektedir.

Bu sözleşmeler çocukların korumaya, onların yaşamsal fiziksel ve psikolojik gelişimlerine olanak yaratmak, başta yaşama, eğitim, sağlık gibi temel haklara erişimlerini güvence altına almayı öngörmektedir. Ancak hem ulusal hem de uluslararası hukuki düzenlemeler mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışan çocukları henüz kapsama almamakta ve bu çocukların eğitim, sağlık ve gelişme hakları ihlal edilmeye devam edilmektedir.

Bu makale Kalkınma Atölyesi tarafından 2011-2012 yıllarında gerçekleştirilen Mevsimlik İşçi Göçüne Katılan 6-14 Yaş Grubu Çocuklara Yönelik proje kapsamında yapılan araştırma bulgularını, özellikle eğitime yönelik analizi ve politika önerilerini kapsamaktadır.

Temel Araştırma Bulguları

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile mevsimlik gezici tarım işçiliğine giden ailelerin zorunlu eğitim çağındaki 6-14 yaş grubu çocuklarının çalışma koşullarından dolayı temel ihtiyaçlarının ne derece karşılandığının ortaya konulması; çocukların eğitim, sağlık ve gelişim hakları bakımından nasıl etkilendiklerinin belirlenmesi ve çocukların yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik hazırlanacak eylem planlarına girdi sağlanması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Hedef Grubu ve Temel Sorular

¹ M. Bülent Alpar (2002); Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Hakkında 182 Sayılı ILO Sözleşmesi ile İlgili Çalışma Hayatı Mevzuatı, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/719.pdf>

Araştırmanın hedef grubu, mevsimlik tarım göçü döngüsüne katılan 6-14 yaş grubu kız ve oğlan çocuklar oluşturmaktadır. Ayrıca anne ve babalar, tarım aracıları, işveren ve temsilcileri ve çocuklara hizmet veren merkezî ve yerel kurum ve sorumlular da araştırmaya dâhil edilmiştir.

Araştırmanın temel soruları mevsimlik tarım göç sürecine katılan ve/veya çalışan 6-14 yaş grubundaki kız ve oğlan çocukların;

- temel ihtiyaçları nelerdir?
- eğitim, sağlık ve gelişim durumları göçten nasıl etkilenmektedir?
- yoksulluk algıları, yoksullukla baş etme ve yoksulluktan çıkma stratejileri nelerdir?
- yoksulluktan çıkabilmeleri için araç olarak önem arz eden eğitim ve okula yönelik ilgi ve tutumları nelerdir?

Çocuklar ve Aileleriyle İlgili Genel Durum

Araştırmaya dört yerleşimde Adana-Mersin (örtüaltı alçak tünel sebze yetiştiriciliği), Ordu (fındık hasadı), Şanlıurfa (pamuk hasadı) ve Yozgat(şeker pancarı hasadı) toplam 354 çocuk, 175 ebeveyn katılmıştır. Araştırmaya katılan çocukların yaş ortalaması 11.3'dür.

Ordu'da araştırmaya katılan bir çocuk "sözlü" ve Adana-Mersin'de bir çocuk ise "nişanlı" olduğunu belirtmiştir. Geriye kalan çocuklar "bekâr"dır.

Çocukların hanelerindeki ortalama kişi sayısı 8.93'dür. Oldukça kalabalık olan bu hanelerde çocuk sayısı da fazladır. Araştırmaya katılan çocukların kendileri dâhil ortalama kardeş sayısı 6.07'dir. Araştırmaya katılan kız ve oğlan çocuk- lar ortalama olarak 2.88, kız; 3.16 oğlan kardeşe sahiptir.

Araştırmaya katılan 354 çocuktan 348'i nüfusa kaydı olup olmadığı sorusuna yanıt vermiştir. Bunlar içerisinde ise sadece ikisinin nüfus kaydı bulunmamaktadır.

Çocukların sürekli yaşadıkları iller arasında Adana (4 çocuk), Adıyaman (38 çocuk), Ankara (1 çocuk), Bitlis (1 çocuk), Diyarbakır (3 çocuk), Elazığ (1 çocuk), Gaziantep (18 çocuk), Malatya (1 çocuk), Şanlıurfa (272 çocuk), Şırnak (11 çocuk) ve Osmaniye (3 çocuk) yer almaktadır.

Ana Dil

Araştırmaya katılan çocukların ana dilleri Türkçe; yüzde 7.4, Kürtçe; yüzde 69.1, Arapça; yüzde 14.9 ve Zazaca; yüzde 3.2 olmak üzere dört grupta toplanmaktadır. Dillerin illere göre dağılımına baktığımızda ise ana dilinin Arapça olduğu- nu belirten çocukların Adana-Mersin ve Şanlıurfa'da yoğunlaştığı görülmektedir. Ana dili Kürtçe olan çocukların illere göre dağılımları ise birbirine yakındır. Zazaca ve diğer ana dil yanıtı ise en fazla Ordu'da bulunan çocuklar tarafından verilmiştir.

Engellilik Durumu

Mevsimlik tarım göçü araştırmasına katılan 47 çocuk (yüzde13.5'i) günlük faaliyetlerini engelleyecek düzeyde fiziksel veya zihinsel sağlık engeli bulunduğunu belirtmiştir. Bu oran Türkiye genel nüfusunun engellilik oranıyla benzerlik göstermektedir.

Mevsimlik Tarım Göçünde Konaklama, Barınma, Altyapı ve Hijyen Koşulları

Çocukların yüzde 98.3'ü anne, baba, büyükanne/büyükbaba ve kardeşleriyle

birlikte mevsimlik olarak göç ettiklerini belirtmiştir.

Barınma mekanının yapısal özellikleri incelendiğinde yüzde 30.8'nin naylon ya da kamyş çadırlarda, yüzde 47.2'sinin bez ya da branda çadırlarda barındıkları görülmektedir. Ev (yüzde 5.4), dam (yüzde 1.1), prefabrik konut (yüzde 0.3) ve diğer (yüzde 16.7) barınma biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Barınma mekanlarında bir oda içinde ortalama 8 kişi yaşamaktadır. Bu sayı bir yoksulluk göstergesidir. Bu durum başta çocuklar olmak üzere tüm işçileri son derece olumsuz biçimde etkilemektedir. Araştırma sırasında bu sorun sıkça dile getirilmiştir.

Konaklama alanlarında en önemli sorun olarak atık su sisteminin bulunmamasıdır (yüzde 18.8). İller arasındaki farklar incelendiğinde bu sorunun en az Ordu'da (çocukların yüzde 40'ı atık su sisteminin olduğunu belirtmiştir) ve en fazla ise Yozgat (çocukların tamamı atık su sisteminin olmadığını belirtmiştir) ilinde yaşandığı görülmektedir.

Çocukların önemli bir bölümü yüzde 23.9'u üç günde bir, yüzde 41.5'i haftada bir, yüzde 5.7 iki haftada bir, yüzde 0.6'sı üç haftada bir, yüzde 2.8'i ayda bir yıkanmaktadır. Her gün ya da iki günde bir yıkananların oranı yüzde 25.6'dır. Yani her dört çocuktan üçü, üç gün ve ötesi sıklıklarla yıkanabilmektedir.

Mevsimlik Tarım Göçündeki Çocukların Sağlık Profili

Çocukların yüzde 52.2'si sık sık nezle, yüzde 59.9'u baş ağrısı, yüzde 44.5'nin baş dönmesi, yüzde 48.7'si bel ağrısı yüzde 19.7'si sıtma, yüzde 18.5'i dizanteri gibi sağlık sorunları yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Çocukların yüzde 56.9'u hastalandıkları zaman en fazla yakındaki aile sağlığı merkezlerinden yararlanmaktadır. Yüzde 38.8'i ise ildeki devlet hastanesine götürüldüklerini belirtmiştir.

Mevsimlik tarım göçüne katılan çocukların yüzde 35.6'sı düzenli aşı olduğunu belirtirken, yüzde 54'ü düzensiz aşı olduğunu ifade etmiştir.

Mevsimlik Tarım Göçündeki Çocukların Çalışma Durumu

Mevsimlik tarım göçündeki çocukların yaptıkları işleri il bazında incelediğimizde "tarlada çalışma" yüzde 76.6'lık oran ile en fazla katılımın olduğu iş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir diğer çarpıcı bulgu ise çocukların yüzde 68.4'ü su taşıma, yüzde 63.7'si kardeşlere bakma, yüzde 66.6'sı eşyaları gözetleme, yüzde 45.6'sı bulaşık yıkama, yüzde 30'u yemek hazırlama, yüzde 49.1'i temizlik yapma gibi işlerin kız çocukları tarafından yerine getirilmesidir.

Mevsimlik tarım göçünde çalışan çocuklar günde ortalama 10.10 saat çalışmaktadır. Ürünler arasında farklar incelendiğinde ise çocuklar en uzun Şanlıurfa'da (11.35 saat/gün), yani pamuk hasadında çalıştığı görülmektedir. Çocuklar Yozgat'da pancar hasadında 9.97 saat/gün, Adana-Mersin'de örtüaltı alçak tünel sebzeçilikte 9.61 saat/gün, Ordu'da fındık hasadında ise 9.19 saat/gün çalışmaktadır.

Çocuklar haftada ortalama 6,17 gün çalışmaktadır. Yine gün olarak en uzun süre çalışma Şanlıurfa'da pamuk hasadında (6.75 gün/hafta). Bu ilde çocuklar haftanın yedi günü, günde ortalama 11.35 saat çalışmaktadır.

Çalışma süreleriyle ilgili son ancak tamamlayıcı veri, yıllık çalışma süresidir. Çocuklara şu andaki işlerinde 2011 ve 2012 yıllarında ortalama kaç gün çalışacakları sorulduğunda, 75.89 gün/yıl, yani yaklaşık 2.5 ay çalışacaklarını

beyan etmişlerdir.

Mevsimlik Tarım Göçündeki Çocukların Eğitim Durumu

Ankete katılan çocuklardan 342 çocuğun (yani yüzde 97'sinin) okula kaydı bulunmaktadır. Okul kaydı olmayan çocukların yüzde 3'nün okula kayıt yaptırmama nedenleri arasında *"ailenin istememesi, mevsimlik tarım göçüne katılma, maddi zorluklar, Türkçe bilmeme, okulun uzak olması"* gibi çeşitli nedenler yer almaktadır.

Araştırma kapsamındaki çocuklardan 334'ü (yüzde 94) 2010-2011 eğitim-öğretim yılında okula düzenli devam etmemiştir. Çalışan çocukların 2010/11 eğitim-öğretim yılında 180 eğitim gününden ortalama 58.6 gün devamsızlık yaptıkları tespit edilmiştir. Okula devamsızlığın en fazla şeker pancarı üretimine katılan çocuklarda olduğu belirlenmiştir (ortalama 66.91 gün).

Çocuklar, 'okula neden devam edemediği' sorusuna *"mevsimlik tarım göçü"* (yüzde 82.8) cevabını vermiştir. Diğer nedenler arasında 'ailenin istememesi, kardeşlerin bakımı, sağlık nedenleri, okulda başarısız olma, maddi yetersizlikler' gibi etkenler gösterilmiştir.

Mevsimlik tarım göçünde çalışırken okula devamsızlık yapan çocukların büyük bir bölümü evlerine döndüklerinde okula devam etmektedir. Okula yönelik algılarını irdelediğimizde sadece yüzde 3.5'i okulu sevmediğini söylemiştir. Yüzde 96.5'i okul hakkında olumlu ifadeler kullanmıştır. Okulla ilgili olumsuz/sevilmeyen hususlarla ilgili ise ilginç yanıtlar alınmıştır. Örneğin, araştırmaya Ordu'dan katılan bir çocuk *"arkadaşlarının okul tarafından tiyatroya götürülürken ailesinin tiyatro parasını veremediği için götürülmemesini"* olumsuz bir durum olarak belirtmiştir. Bir diğer olumsuz yanıt, *"okulda özellikle arkadaşlar arasında edilen kavga ve maruz kalınan şiddettir"*. *"Derslerin boş geçmesi, öğretmenlerin kızgın olması, sınıfların çok kalabalık olması, sınıfların kalabalık olmasından ötürü gürültülü olması, matematik ve Türkçe gibi bazı derslerin zor olması, tuvaletlerin çok pis kokması, sert okul yönetimi"* yine okulla ilgili olumsuz hususlar olarak ifade etmişlerdir. Okulun olumsuzluklarıyla ilgili ilginç bir diğer yanıt ise *"okula sürekli gitmediğim için okulda istenmiyorum"*dur.

Araştırmaya katılan çocukların en fazla zorlandıkları ve başarısız olduklarını belirttikleri derslerin başında yüzde 28.2 ile matematik, yüzde 16.4 ile Türkçe gelmektedir. Çocukların üçte birinin matematik dersinde başarısız olduğunu belirtmesi ilginçtir. En az sorun yaşanan derslerin başında ise beden eğitimi gelmektedir. Yılın büyük bir bölümünü tarlada çalışarak geçiren çocuklar okul bahçesinde yapılan beden eğitimi dersine ilgiyle katılmaktadır.

Derslerine dışarıdan destek alan öğrencilerin oranı yüzde 55'dir. Yüzde 45'i derslerine kendisi çalışmaktadır. En fazla desteği yüzde 40.9 ile abla ve ağabeyler yapmaktadır. Arkadaşından destek alanların oranı ise oldukça düşüktür (yüzde 2.9).

Araştırmaya katılan çocukların yüzde 30'unun velisi annesi iken yüzde 63'nün velisi babasıdır. Çocukların yüzde 40'ı okulda kendisiyle ilgilenen ve eğitimini takip eden bir öğretmenin veya idarecinin varlığından söz etmiştir. Bu bulgular okul ile aile iş birliğinin zayıf olduğunu göstermektedir.

Gelecek Beklentisi

Çocukların önemli bir bölümü okula devamsızlık yapmaktadır ve ancak aileler yine de çocuklarının okumalarını istemektedir. Çocukların yüzde 89.5 ailesinin gelecekte kendilerinin okumasını istediğini belirtmiştir.

Çocuklara *"Ne yapıldığı takdirde okula devam edebilirsin?"* diye sorulduğunda, *"ailelere yaşadıkları kentlerde iş imkânı yaratılması"* en sık yanıt olarak verilmiştir.

Maddi yetersizlikler eğitimin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır.

Politika Önerileri

Bu politika önerileri mevsimlik tarım işçiliğinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması için alınabilecek önlemler, yapılabilecek müdahalelere ilişkin öneriler sunulmaktadır.

Mevsimlik tarım işçiliği önemli bir politika sorunudur. Ülkemizin birçok ilinde yaşanmaktadır. Yüzbinlerce çocuğu doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Bu çocuklar üzerinde hem kısa hem uzun dönemdeki olumsuz etkileri kaygı verici boyutlardadır. Mevsimlik tarım işçiliği, öneminin yanı sıra acil olarak çözülmesi gereken bir konudur. Sorun kendiliğinden azalmamakta aksine günden güne artmaktadır. Zorunlu eğitim süresinin 12 yıla çıkmasıyla birlikte daha çok sayıda çocuğun zorunlu eğitime devamını engeller hâle gelmiştir. Hükûmetin, içinde gezici ve geçici tarım işlerinde çalışmanın da bulunduğu çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılması için önüne koyduğu 2015 hedefine üç yıldan kısa bir süre kalmıştır.

Böylesine önemli ve acil bir sorunun çözülmesi ve mevsimlik tarım işçiliğinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması için şu politika ve müdahalelerin öncelikli olarak ele alınmasını önermekteyiz:

□□Mevcut yasal düzenlemelerdeki boşlukların tespit edilerek gerekli değişikliklerin yapılması:

Bu bağlamda öncelikli olarak;

- (i) tarımda çalışma koşullarına ilişkin düzenlemelerin orta ve küçük işletmeleri de kapsamının sağlanması,
- (ii) tarımda iş araçlarına işçilerin çalışma koşullarıyla ilgili sorumluluklarına ilişkin etkili yaptırım getirilmesi,
- (iii) çocuk ve genç işçiler ile ağır ve tehlikeli işlerde çalışmaları düzenleyen yönetmelikler başta olmak üzere ilgili mevzuatta çocukların mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştırılmalarının kesin ve net olarak yasaklanması,
- (iv) zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılmasıyla birlikte çalışmanın çocukların zorunlu eğitimlerine devamlarını engellememesi için iş ve eğitim mevzuatında gerekli düzenlemelerin yapılması.

□□Yasal düzenlemelerin uygulanması ve denetlenmesi için gerekli sistem ve mekanizmaların kurulması:

Bu bağlamda öncelikli olarak;

- (i) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) taşra teşkilatına, iş istihdam kurullarına, il ve ilçe mevsimlik gezici tarım işçileri izleme kurullarına mevsimlik tarımda çocuk işçiliği ile ilgili yasal çerçeve ve denetleme önceliklerinin iletilmesi,
- (ii) yerel karar ve uygulama birimlerinin mevsimlik tarımda çocuk işçiliğiyle ilgili tek ses hâlinde tutarlı mesaj vermelerinin sağlanması,
- (iii) toprak sahipleri, işverenler, tarım araçları ve tarım işçisi ailelerin çocuk

işçiliğiyle ilgili düzenlemeler ve bu düzenlemelere uyulmaması hâlinde karşı karşıya kalabilecekleri idari cezalar hakkında bilgilendirilmeleri,

(iv) denetleme hacminin mevsimsel olarak önemli dalgalanmalar yaşadığı gerçeğinden hareketle ilgili kamu kurumlarının taşra teşkilatları ve yerel sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin katılımıyla geçici denetleme ekiplerinin oluşturulması,

(v) tarım işçiliğini kayıt altına almak için Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği'nin daha etkili uygulanmasının yanı sıra tarımsal işletme kayıt sisteminde hazırlanacak ek bir modül ile gezici olanlar dâhil mevsimlik tarım işçileriyle ilgili düzenli veri toplanması, periyodik verilere paralel olarak mevsimlik tarım işçileri ve aileleriyle ilgili ayrıntılı veri toplanması için ÇSGB ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun işbirliği yapması.

□□Gerekli sosyal ve ekonomik müdahalelerin tasarlanarak ihtiyaç olan tüm illerde uygulanması:

- Mevsimlik tarım işçisi göçü veren illerde istihdam olanaklarının artırılmasına yönelik olarak
 - emek yoğun üretime dayalı işletmelerin daha etkin şekilde desteklenmesi,
 - gezici tarım işçilerinin mesleki becerilerinin geliştirilmesine yönelik programların ve mikro-kredi olanaklarının yaygınlaştırılması,
 - atıl durumdaki tarım arazilerine erişimi kolaylaştırıcı önlemlerin alınması,
- Mevsimlik tarım işçiliği için ücret ve sosyal güvenlik düzenlemelerinin iyileştirilmesine yönelik olarak;
 - tüm mevsimlik tarım işçilerinin ellerine geçen net günlük ücretin resmî asgari ücret rakamlarından az olmamasının sağlanması,
 - tüm il ve ilçe mevsimlik gezici tarım işçileri izleme kurullarında en az iki işçi sendikası temsilcisinin bulunmasını sağlayacak yasal düzenlemenin yapılması,
 - Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu başta olmak üzere ilgili yasal düzenlemelerin, mevsimlik tarım işçilerinin çalıştıkları süre için sigorta primlerinin işveren tarafından ödenmesi, devletin de sigorta primine belli bir oranda katkı yapmasını sağlayacak şekilde değiştirilmesi ve mevsimlik tarım işçi sözleşmelerine bu değişikliği yansıtacak bir maddenin eklenmesi,
- Mevsimlik tarım işçiliği sürecindeki çalışma, seyahat ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve sosyal yardımların sağlanması için gerekli müdahalelerin planlanmasının yanı sıra;
 - uygulayıcı taşra teşkilatının hem nitelik hem nicelik açısından kapasitesinin artırılması,
 - yapılan çalışmalara genel bütçeden yeterli pay ayrılması,

- çalışmaların erişim ve etki açısından sistematik bir şekilde değerlendirilmesi,
- Her çocuğun okulöncesi ve 12 yıllık zorunlu eğitime devamının sağlanması için;
 - mevsimlik tarım işçisi ço- cuklarıyla ilgili Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) genelgesinin kapsamının genişletilmesi,
 - bu genelge kapsamında yapılacak uygulamalar için MEB ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) taşra teşkilatları ile ilgili okullara yeterli finansal kaynağın sağlanması,
 - bu konuda başta öğretmenler olmak üzere eğitim ve sosyal hizmet sektörlerindeki insan kaynağının yeterli, nitelikli ve istekli olmalarının sağlanması ve bu çerçevede göç alan ve veren illerdeki eğitim ve sosyal hizmet sektörlerindeki insan kaynağının artırılması ve niteliğinin iyileştirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması,
 - MEB ve ÇSGB'nin eşgüdümlü olarak mevcut e-Okul sisteminden yararlanarak çocuk düzeyinde, sistemli izleme çalışmaları yapmaları,
- Çocuk gelişimi açısından en kritik dönem olan erken çocukluk çağındaki çocukların mevsimlik tarım göçünden fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişimlerinin olumsuz olarak etkilenmesini önlemek amacıyla MEB ve ASPB'nin ortak çalışmalarıyla gerekli ve uygun müdahaleleri tespit etmeleri ve bu tespitlerin vakit kaybetmeden taşra teşkilatları tarafından uygulanmasının sağlanması, ve bu çerçevede;
 - gezici tarım işçilerinin barındığı yerlerde; kurum, aile ve toplum merkezli erken çocukluk gelişim programlarının uygulanması,
 - ebeveynlerin çalıştığı saatlerde hem gezici hem mahalli tarım işçilerinin çocukları için ücretsiz çocuk bakım hizmetleri sunulması.

Önerilen tüm bu politika ve müdahalelerden kalıcı sonuç alınabilmesinin ön şartı güçlü siyasi ve bürokratik iradedir. Mevsimlik tarım işçiliği ve bu durumun çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri çok boyutlu ve geniş kesimleri etkileyen bir meseledir. Kısa süreli projeler ve geçici müdahaleler bu büyük yarayı tedavi edemez. Kayda değer ve kalıcı bir ilerleme sağlanabilmesi için kapsamlı, yeterli finansmana sahip ve en önemlisi ardında güçlü bir iradenin olduğu ulusal bir politikanın oluşturulması ve bu politikanın etkili şekilde uygulanması için ilgili tüm kamu kurumlarının seferber edilmesi şarttır.